

Проф. др Драган Јовашевић

**ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КАЗНЕ
ЗАТВОРА У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРАВУ**
UDK 343.26 (497.1)

Апстракт

Основна функција кривичног права јесте обезбеђење ефикасне и законите заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности које су у нашем праву одређене као основне слободе и права човека и грађанина, независност и безбедност земље те уставом утврђени поредак. Ова се добра и вредности штите од друштвено опасних противправних понашања појединача и група која су законом одређена као кривична дела. Средства те друштвене реакције јесу кривичне

санкције. Њих има више врста, а међу њима по свом значају, карактеру, природи и садржини најзначајније су казне. Међу казнама се истичу казне затвора или лишења слободе које су најзначајније санкције у нашем праву, предвиђене за највећи број кривичних дела. Оне представљају најчешће изрицање и извршавање санкције и то не само у нашој држави већ и у другим државама. Овај рад управо говори о овој најзначајнијој врсти кривичне санкције у нашем праву.

Кључне речи: кривично дело, учинилац, кривична одговорност, казна, лишење слободе, прописивање, изрицање, извршење.

Проф. др Драган Јовашевић¹

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КАЗНЕ ЗАТВОРА У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРАВУ

Уводна разматрања

Кривичне санкције представљају мере друштвеног реаговања против учиниоца друштвено опасног и противправног дела које је у закону одређено као кривично дело у циљу заштите најзначајнијих друштвених вредности које су у чл. 1. Кривичног закона СР Југославије одређене као основне слободе и права човека и грађанина, независност и безбедност земље и уставом утврдjeni поредак². То су принудне мере које заузимају најзначајније место у систему друштвених мера реаговања на различите облике и видове повредјивања и угрожавања вредности заштићених законодавством уопште (односно правним системом).

То су репресивне мере јер се примењују против волje учиниоца кривичног дела, њима се он ограничава у коришћењу одређених права и слобода. Оне су принудне мере које се у циљу сузбијања криминалитета примењују према учиниоцима противправних дела која су у

¹ Ванредни професор на Правном факултету у Нишу.

² Драган Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Службени гласник, Београд, 2002. године, стр. 17.

закону предвиђена као кривична дела на основу одлуке суда донете након спроведеног судског поступка³.

У сваком случају кривичне санкције примењује одређени државни орган – кривични суд. Оне су пре тога одређене у кривичном закону и по врсти и по мери. До њихове примене долази тек после извршења кривичног дела. То значи да је њихова примена везана за извршено кривично дело од стане једног или више лица. И коначно те санкције се примењују само према оним лицима која су извршила кривично дело и када је то доказано у кривичном поступку. Њиховом применом се овом лицу одузимају или ограничавају одређене слободе и права која су иначе гарантована свим грађанима на основу уставних постулата.

Појам и врсте казни

Савремено кривично право познаје више врста кривичних санкција које су различите по садржини, карактеру, дејству, природи, својству учиниоца дела и сл. Међу њима су свакако најзначајније казне. Оне су прописане на првом месту не само у општем делу кривичног закона СР Југославије већ су и у посебном делу савезних и републичких законова. Прописане су за највећи број кривичних дела. Оне су и најчешће изрицане кривичне санкције. Њиховом се применом може на најпотпунији и најефикаснији начин остварити заштита друштвених добара и вредности.

Шта више сам је закон у чл. 33. КЗ СРЈ предвидео и посебну сврху кажњавања у нашем кривичном праву. То је: 1) спречавање учиниоца да поново врши кривична дела и његово преваспитање, 2) васпитни утицај на друге да не чине кривична дела, 3) јачање морала и утицај на развијање друштвене одговорности и дисциплине грађана⁴.

Неки савремени кривично правни системи, што је реткост, као нпр. Кривични законик Руске федерације у чл. 43. дефинишу казну као меру државне принуде која је изречена одлуком суда и која се примењује према лицу које је оглашено кривим за извршено кривично

³ Зоран Стојановић, Кривично право, Општи део, Службени гласник, Београд, 2001. године, стр. 247.

⁴ Љубиша Јовановић, Драган Јовашевић, Кривично право, Општи део, Номос, Београд, 2002. године, стр. 272 и даље.

дело, а која се састоји у лишавању или ограничавању слобода и права тог лица⁵.

Имајући у виду материјално-формалну дефиницију појма кривичне санкције уопште, можемо одредити и појам казне у нашем кривичном праву. То је законом одређена принудна мера коју изриче суд кривично одговорном учиниоцу кривичног дела у циљу заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности, а која се састоји у одузимању или ограничавању слобода и права учиниоцу кривичног дела.

У циљу што ефикасније борбе против криминалитета сва савремена кривична законодавства предвиђају више врста казни. То је уосталом и неопходно како би се остварила индивидуализација у кажњавању тако да се сваком учиниоцу конкретног кривичног дела одмери врста и мера казне којом ће се најбоље и најефикасније остварити сврха кажњавања. У прилог овоме иде и структура криминалитета као и карактеристике учинилаца кривичних дела, те захтеви и потребе криминалне политике⁶.

Кривични закон СР Југославије у чл. 34. предвиђа да се према учиниоцима кривичних дела могу изрећи само две врсте казни. То су: 1) казна затвора и 2) новчана казна.

Затвор представља главну казну (с обзиром на самосталност у изрицању), док се новчана казна јавља и као главна и као споредна казна. За највећи број кривичних дела прописана је казна затвора самостално или кумулативно или алтернативно са новчаном казном. Када је прописана казна затвора, суд учиниоцу тог кривичног дела може да одмери казну у границама посебног минимума и посебног максимума те казне, а нижи или виши износ ове казне може да изрекне само у случају постојања законом изричito предвиђених услова.

Новчана казна се може изрећи у случају када је прописана за кривично дело у посебном делу кривичног закона, па чак и у случају када није прописана за конкретно дело ако је исто учињено из користольубља. Ни за једно кривично дело новчана казна није прописана у границама

⁵ Ј. И. Скуратов, В. М. Лебедов, Комментарии к Уголовному кодексу Российской Федерации, Норма, Москва, 1996. године.

⁶ Зоран Стојановић, Политика сузбијања криминалитета, Правни факултет, Нови сад, 1987. године.

посебног минимума и посебног максимума већ само по врсти тако да је суд овлашћен да учиниоцу конкретног кривичног дела изрекне износ и рок плаћања новчане казне у границама општег минимума и општег максимума.

Зависно од садржине казна затвора је управљена против слободе осуђеног лица у смислу њеног одузимања или ограничавања за одређено, у пресуди утврђено време. Новчана казна је пак имовинска казна јер се састоји у обавези осуђеног лица да пресудом утврђени износ новца у одређеном року уплати у корист државе односно буџета. У нашем правном систему више не постоје казна против живота (смртна казна), нити казне против телесног интегритета (телесне казне) нити пак казне против грађанских права или слобода.

Пошто смо већ рекли да је казна затвора најзначајнија врста казне (па чак и кривичних санкција уопште), то ћемо у наставку излагања посебну пажњу посветити управо овој казни. При томе треба рећи да се лишење слободе јавља у нашем праву не само као врста кривичне санкције већ и као врста прекрајне санкције⁷ при чему су јединствено уређени садржина, природа, карактер, начин и поступак извршења ове казне без обзира о којој се пак врсти санкције ради или који ју је орган изрекао.

Појам и карактеристике казне затвора

Казна лишења слободе или затвор састоји се у одузимању слободе крећења учиниоцу кривичног дела за у судској пресуди одређено време. У свим савременим казненим системима ова врста казна заузима централно место. Највећи број кривичних дела је управо запрећен овом казном. Она пружа највеће могућности за остварење сврхе кажњавања ако се њена садржина одреди као утицај на преваспитање, поправљање и ресоцијализацију осуђеног лица те његовом поновном укључивању у нормалан друштвени живот. Њу је могуће изрицати у различитим распонима па стога она омогућава најпотпунију индивидуализацију и прилагођавање тежине казне тежини учињеног кривичног дела и

⁷ Драган Јовашевић, Збирка закона о прекрајима са коментаром и праксом, Службени гласник, Београд, 2000. године.

друштвеној опасности његовог учиниоца. И коначно, после укидања смртне казне у великом броју савремених кривично правних система једино се казна лишења слободе, додуше у дугом трајању може појавити као ефикасна замена те капиталне казне⁸.

Казна затвора се у нашем правном систему може изрећи само као главна казна и то када је законом изричito прописана за одређено кривично дело. Она не може бити краћа од тридесет дана ни дужа од петнаест година (чл. 38. ст. 1. КЗ СРЈ)⁹. Од овог општег максимума постоји један изузетак када се казна затвора може изрећи у трајању од 40 година, али за најтеже облике тешких кривичних дела за које је прописана.

У случајевима у којима законодавац предвиђа могућност изрицања казне затвора од 40 година, она може бити изречена само у том износу, али не и у распону између 15 до 40 година. Такву могућност која би по нашем мишљењу била оправдана за бројне случајеве, наш законодавац не предвиђа. Но, при томе треба рећи да казна затвора од 40 година никада није предвиђена као једина казна нити је прописана обавезност њеног изрицања. Наиме, она је увек алтернативно прописана са казном затвора од 15 година¹⁰.

Казна затвора чији се минимум креће од шест месеци па навише може се изрицати само на пуне године и месеце, а до шест месеци и на пуне дане (чл. 38. ст. 2. КЗ СРЈ).

Када судско веће у кривичном поступку утврди да је оптужено лице учинило кривично дело које му се оптужним актом овлашћеног тужиоца ставља на терет, приступа одмеравању казне у границама законом прописане казне за то дело. Суд је при томе обавезан да узме у обзир све околности објективног и субјективног карактера везане за учињено кривично дело и личност учиниоца и да при томе одреди ону меру

⁸ У неким европским кривичним законодавствима после укидања смртне казне за најтеже облике тешких кривичних дела предвиђена је казна затвора у доживотном трајању као у: Аустрији, Немачкој, Шведској, Швајцарској, Француској, Републици Српској и др.

⁹ Законом о изменама и допунама Кривичног закона СР Југославије из новембра месеца 2001. године укинута је казна затвора у трајању од 20 година која се могла изрицати за најтеже облике тешких кривичних дела. Уместо ње уведена је нова врста казне затвора – затвор од 40 година.

¹⁰ Нека инострана кривична законодавства познају више врста казни лишења слободе. Тако нпр. Кривични законик Републике Српске из 2000. године у чл. 32. познаје казну затвора и доживотног затвора. На исти начин поступа и Кривични законик Републике Македоније из 1997. године у чл. 35 као и Кривични законик Руске федерацije из 1996. године у чл. 44.

казне с којом ће се на најбољи начин остварити сврха кажњавања. Суд је при томе везан правилима утврђеним у чл. 41. КЗ СРЈ. Но, уколико у конкретном случају постоје околности, које иначе закон предвиђа у одредбама чл. 43, 44 и 45. КЗ СРЈ суд је овлашћен (а не и обавезан) да учиниоцу кривичног дела изрекне блажу или строжу казну. Наравно да своју одлуку којом је одмерио казну у конкретном случају, суд мора да образложи оценом свих изведенних доказа.

Две су претпоставке да се изречена казна затвора и изврши. То су:

- правоснажност судске одлуке којом је изречена одређена врста и мера казне,
- непостојање законских сметњи за извршење судске одлуке.

Практично принцип да се извршењу изречене казне затвора приступа тек по правоснажности судске одлуке којом је иста и изречена представља још једну потврду примене принципа легалитета (законитости) казне у нашем праву. Но, сам је закон изричito одредио да се изузетно са извршењем, изречене казне може отпочети и пре правоснажности одлуке ако су испуњени следећи услови:

- да се осуђено лице већ налази у притвору,
- да је донета првостепена осуђујућа пресуда,
- да осуђено лице да изричити пристанак изјавом на записник пред судијом који води кривични поступак да жели да буде упућен на издржавање казне и пре правоснажности одлуке.

Установе за извршење казне затвора

Закон о извршењу кривичних санкција Републике Србије¹¹ у чл. 9. инаугурише један од основних принципа новог извршног кривичног права – а то је принцип јединственог извршења најважнијих кривичних санкција институционалног карактера у Републици. Тако је основана нова јединствена централна Управа за извршење заводских санкција у саставу Министарства правде која спроводи, организује и надзире извршење казни затвора, малолетничког затвора, мера безбедности: обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи и обавезног лечења алкохоличара и наркомана те васпитне мере упућивања у васпитно поправни дом.

¹¹ Службени гласник Републике Србије број 16/97.

Закон је при томе и одредио врсте заводских установа у којима се извршавају изречене кривичне санкције, док су саме заводске установе основане посебном Уредбом Владе Републике Србије¹². Постоји више врста завода у Републици Србији. То су: казнено поправни завод, окружни затвор, казнено поправни завод за жене, казнено поправни завод за малолетнике у којима се извршава изречена казна затвора или малолетничког затвора с тим што су поједине врсте ових завода намењене за одређене категорије осуђених лица. Поред њих, постоји и психијатријски завод као нова институција за извршење мера безбедности медицинског карактера (из чл. 63. и 65. КЗ СРЈ).

Затворска болница је предвиђена за смештај и лечење осуђених и притворених лица. Васпитно поправни дом је намењен за извршење васпитне мере упућивања у васпитно поправни дом. Но, поред наведених установа, овим законом је основан по први пут у нашој земљи Завод за испитивање личности осуђених. Ту ће се спроводити свестрано испитивање личности осуђених лица којима је изречена казна затвора у трајању дужем од једне године осим жена. Тек по свестраном упознавању личности осуђеног биће му одређен адекван третман васпитања, преваспитања и поправљања који ће бити индивидуализиран према конкретном осуђеном лицу зависно од његових специфичних карактеристика личности. У овом сезаводу личност осуђеног испитује са психолошког, педагошког, социјалног и безбедносног становишта, и утврђује програм поступања са њим, при чему се ова сазнања користе и за потребе распоређивања (екстерне класификације) осуђених лица у одређене врсте и типове заводских установа. Коначно, овај завод прати примену утврђених програма поступања према осуђеним лицима од стране заводске управе (пенитенцијарне администрације) и предлаже њихову измену, допуну или пак премештај осуђеног лица у други завод или друго одељење у оквиру истог завода.

Закон о извршењу кривичних санкција¹³ је у чл. 12. извршио категоризацију заводских установа у којима се извршава казна затвора. Критеријуми за ову категоризацију јесу: степен обезбеђења, трајање изречене казне и пол и старост осуђених лица.

¹² Службени гласник Републике Србије број 17/98.

¹³ Драган Јовашевић, Коментар Закона о извршењу кривичних санкција са судском праксом и пратећим прописима, Службени лист СРЈ, Београд, 2000. године.

Према критеријуму који се односи на степен обезбеђења и начин поступања са осуђеним лицима разликују се следећи типови завода: отвореног, полуотвореног, затвореног и строго затвореног типа.

У заводима отвореног типа не постоје физичке препреке за бекство. У њима не постоји ни физичко ни материјално-техничко обезбеђење које би представљало препреку осуђеним лицима за бекство. Поступак према осуђеним лицима се заснива на њиховој самодисциплини и личној одговорности. Надзор над животом и радом осуђених лица односно њиховим кретањем врше васпитачи.

Заводи полуотвореног типа немају физичко и материјално обезбеђење које би представљало препреку за бекство осуђених лица. У овим заводима постоји наоружана стража, али се њена функција не састоји у спречавању бекства осуђених лица већ у одржавању реда и рада као и дисциплине осуђених лица те у обезбеђењу њиховог кретања у складу са постојећим прописима и актом о кућном реду у заводу.

Заводи затвореног типа се одликују постојањем физичког и материјалног обезбеђења против бекства осуђених лица као што су: наоружана стража, оградни зидови, ограде од жице, техничка средства и друге мере за обезбеђење које представљају препреке за бекство осуђених лица. И коначно, заводи строго затвореног типа се разликују од завода затвореног типа само по интензитету мера обезбеђења и начину поступања са осуђеним лицима. У њима су мере за обезбеђење исте као и у заводима затвореног типа само су овде јачег степена и интензитета. То значи да је овде повећан број припадника службе за обезбеђење под оружјем, да је појачан надзор над кретањем осуђених лица, да постоји савремена технички опремљења безбедносна структура и сл. У раду са осуђеним лицима у заводима овог типа се примењују интензивније мере поступања у којима учествују комплетни и комплексни стручни тимови.

Казнено поправни завод за жене и васпитно поправни завод представљају заводе полуотвореног типа. Затворска болница, психијатријски завод и завод за испитивање личности осуђених су заводи затвореног типа, док само казнено поправни домови могу бити строго затвореног типа.

У овим заводима (свих врста и типова) могу постојати различита одељења и то: отворена, полуотворена и затворена. Таква категоризација

омогућава даље расврставање осуђених лица применом савремених пеналошких метода и третмана. Тиме се у ствари стварају неопходне претпоставке за индивидуализацију изречене казне. Оваква одељења могу да постоје у свим заводима.

Распоређивање осуђених лица у поједина одељења у саставу завода одређеног типа се врши према одређеним критеријумима. То су објективни и субјективни критеријуми. Међу њима се посебно издвајају: врста учињеног кривичног дела, висина изречене казне, ранији живот осуђеног лица, његово старосно доба, здравствено стање, степен образовања, професионална оријентација и сл. Међу критеријумима за ову интерну класификацију осуђених лица посебно се истичу лична и криминолошка својства осуђеног лица о чему своје мишљење даје стручни тим који за време боравка осуђеног у Заводу за испитивање личности осуђених има прилике да се детаљно упозна са личношћу и карактеристикама осуђених лица.

Упућивање и распоређивање осуђених лица

У систему југословенског права све три гране кривичног права – материјално, процесно и извршно представљају јединствени, уско међусобно повезани и узајамно условљени систем са јединствено одређеном циљем, а то је обезбеђење ефикасне заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности од свих облика повређивања и угрожавања. Стога је логично да су прецизно утврђени улови за прописивање, истицање и извршење кривичних санкција, а посебно казне. Тако је закон о извршењу кривичних санкција прецизно утврдио поступак за упућивање осуђених лица на издржавање изречене казне затвора односно њихово распоређивање (екстерно и интерно) у одговарајуће заводске установе одређене врсте и типа односно одређена одељења у оквиру ових завода.

Сва осуђена лица се у зависности од тежине изречене казне за учињено кривично дело упућују у заводску установу (ради непосредног извршења казне) или у Завод за испитивање личности осуђених. То је прва фаза екстерне класификације осуђених лица. После испитивања личности осуђеног лица и свестраног упознавања његове природе и карактера те криминалне и психолошке личности које у Заводу за испитивање личности осуђених траје најдуже 60 дана осуђени се упућује на издржавање

казне. На предлог управника Завода за испитивања личности осуђених , директор Управе за извршење заводских санкција распоређује поједина осуђена лица у одређену врсту и тип завода на даље издржавање казне. Овакав начин поступања у распоређивању осуђених лица се примењује само у случају осуђених мушкараца којима је изречена казна затвора у трајању дужем од годину дана.

Сва остала осуђена лица се без обзира на пол упућују у заводске установе у складу са распоредним актом министра правде. Овде долазе у обзир само она лица којима је правоснажном пресудом изречена казна затвора у трајању мањем од годину дана или је пак осуђеном лицу до краја издржавања казне остало време испод једне године.

Закон предвиђа и један изузетак од издржавања казне за осуђено лице складу са распоредним актом министра правде. То је случај када на молбу осуђеног лица директор Управе за извршење заводских санкција из оправданих разлога може променити место извршења изречене казне. Који су то оправдани разлози, фактичко је питање које директор Управе процењује у сваком конкретном случају. Против овог решења жалба није допуштена.

Другу фазу екстерне класификације осуђених лица представља одређивање места седишта заводске установе и њене врсте односно типа. Тако се осуђено лице коме је изречена казна затвора до једне године или му је толико времена остало за издржавање (после урачунавања ранијег лишења слободе и из других разлога) распоређује се у окружни затвор. Осуђено лице коме је изречена казна затвора у трајању преко једне године распоређује се у казнено поправни завод, а осуђене жене се распоређује у казнено поправни завод за жене. Дакле, са осуђене жене не постоји могућност да буду распоређене у окружни затвор без обзира на дужину трајања изречене казне.

У завод отвореног или полуотвореног типа распоређују се нехатни учниоци кривичних дела као и први пут осуђена лица (примарни, ситуациони и случајни извршиоци) којима је изречена казна затвора до једне године, а само изузетно до три годиње. Осуђени за које се пак свестраном анализом личности и њених особина у току испитивања у Заводу за испитивање личности осуђених утврди да би после распоређивања у заводе затвореног типа битно угрозили безбедност осталих осуђених лица или који за време издржавања казне битно нарушавају

кућни ред у заводу као и осуђени за које се приликом испитивања личности осуђених утврди да предузете мере поступања и третмана нису дале позитивне резултате распоређују се у заводе строгог затвореног типа. У последња два случаја не ради се о распоређивању осуђених лица већ о њиховом премештају у случају исказане потребе. Остали осуђени се распоређују у казнено поправни завод затвореног типа.

Сам поступак упућивања осуђених лица на издржавање казне затвора прецизно је уређен одредбама чл. 32-38. ЗИКС зависно од надлежности суда који је изрекао пресуду односно од пребивалишта или боравишта осуђеног лица.

Ако суд који је донео првостепену пресуду није надлежан и за упућивање осуђеног на издржавање казне затвора, он је дужан да правоснажну и извршну пресуду са подацима о личности осуђеног који су прибављени у току кривичног поступка достави надлежном суду у року од три дана од дана када је пресуда постала извршна. Али ако је суд који је донео првостепену пресуду и сам надлежан за њено извршење, дужан је да сам приступи упућивању осуђеног на издржавање казне.

У сваком случају за упућивање осуђеног у заводску установу надлежан је општински суд према пребивалишту односно боравишту осуђеног лица у време када је пресуда којом је изречена казна постала правоснажна. Тада суд задржава ову надлежност и у случају када осуђени касније промени пребивалиште или боравиште. Када су пребивалиште или боравиште осуђеног лица непознати, онда такво лице у завод на издржавање казне упућује општински суд који је донео првостепену пресуду, а ако је пресуду донео окружни суд онда је за ово упућивање надлежан општински суд у седишту окружног суда.

Практично је на овај начин уређена надлежност суда за упућивање осуђеног на издржавање казне када се он налази на слободи. Ако се пак такво лице налази у притвору за његово упућивање на издржавање казне надлежан је општински суд на чијем се подручју налази седиште завода у коме се налази притвореник.

Надлежни општински суд ћаље осуђеном лицу писмени налог за издржавање казне. У налогу га обавештава да се одређеног дана јави на издржавање казне у одговарајућу заводску установу. Између пријема налога и дана јављања у завод не може да прође мање од осам нити

више од петнаест дана. Сматра се да је ово доволјно време да осуђени пре одласка на издржавање казне уреди своје личне, породичне, радне, материјалне и друге обавезе¹⁴.

Истовремено надлежни суд обавештава и заводску установу о датуму када одређено осуђено лице треба да се јави на издржавање казне. Уз ово обавештење заводу се доставља и извршна судска одлука са потребним клаузулама као и сви потребни подаци о личности осуђеног, његовим карактерним цртама, психолошком профилу те степену криминалне (злочиначке) воље, а који су прикупљени у спроведеном кривичном поступку.

Овакво решење има и друге правне последице. Наиме, релативна застарелост извршења изречене казне затвора се прекида радњама надлежних органа када су осуђеном лицу упућени позиви ради извршења казне¹⁵.

Почетак издржавања изречене казне се рачуна од дана када се осуђено лице добровољно по пријему налога јави у заводску установу. О томе да ли се осуђено лице добровољно јавило или не, завод у сваком конкретном случају обавештава суд који га је упутио у ову установу. Уколико се уредно позвано осуђено лице не јави у одређеном року, надлежни општински суд наређује његово довођење. У том смислу се издаје наредба¹⁶ органу унутрашњих послова да га принудно доведу у одређену заводску установу, а као дан почетка издржавања казне се рачуна дан када је такво лице лишено слободе.

Ако се пак осуђени налази у бекству или се крије или је недоступан органима за извршење кривичних санкција на други начин, онда надлежни општински суд доноси наредбу о издавању потернице. Ту потерницу суд доставља органу унутрашњих послова који предузима мере и радње откривања и хватања осуђеног лица и његовог довођења у заводску установу.

¹⁴ Драган Јовашевић, Коментар Закона о извршењу кривичних санкција, Службени лист СРЈ; Београд, 2000. године.

¹⁵ Решење Окружног суда у Београду КЖ. 456/93 од 7. априла 1993. године.

¹⁶ Тихомир Васиљевић, Момчило Грубач, Коментар Законика о кривичном поступку, Службени гласник, Београд, 2002. године

Одлагање извршења казне затвора

Но, Закон о извршењу кривичних санкција предвиђа и могућност одлагања почетка издржавања изречене казне затвора. Разликују се два вида овог одлагања извршења казне затвора. То су: 1) одлагање на молбу осуђеног лица предвидјено у чл. 39. ЗИКС и 2) одлагање поводом ванредних правних лекова предвиђено у чл. 49. ЗИКС.

Осуђеном који није започео са издржавањем изречене казне затвора може се под одређеним законским условима на његову молбу одложити почетак извршења казне. За ово одлагање потребно је кумулативно испуњење три услова и то: 1) поднета молба осуђеног лица, 2) постојање законских разлога за одлагање и 3) решење представника надлежног суда о одлагању почетка издржавања казне.

Закон је прецизно одредио разлоге због којих се осуђеном лицу може одложити извршење казне затвора. Ти разлози могу бити: 1) медицинске природе, 2) медицинско-социјалне породичне природе и 3) разлози који леже у неодложним радним обавезама.

Који су од наведених разлога оправдани, а који не, у сваком конкретном случају одлучује председник надлежног општинског суда. О поднетој молби за одлагање извршења казне затвора доноси се посебно решење. Као дан одлагања извршења изречене казне сматра се онај дан када је донето решење о одлагању без обзира када је оно и уручено осуђеном лицу и заводској установи. У донетом решењу се наводе: време за које је одложено извршење изречене казне и назначује се дан када се осуђени мора поново јавити заводу ради започињања са издржавањем казне затвора. При томе је важно истаћи да молба коју је осуђени подносио ради одлагања извршења казне не прекида застарелост извршења казни¹⁷.

Навод осуђеног да је потребно да изврши одређене грађевинске радове на крову своје куће те да највећи део тих радова треба да поднесу његов отац и он, довољан је разлог за одлагање одласка на извршење казне затвора за два месеца¹⁸.

¹⁷ Решење Окружног суда у Београду Кж. 2342/95 од 27.фебруара 1996. године.

¹⁸ Решење Окружног суда у Пожаревцу Кж. 23/97.

Молбу за одлагање извршења казне подноси сам осуђени, а не и чланови његовог породичног домаћинства или други блиски сродници. У молби се наводе разлози за одлагање, прилажу се одговарајући докази који оправдавају постојање разлога и назначава се време за које се одлагање извршења казне тражи. Молба се подноси у року од три дана по пријему налога за издржавање казне. Сматра се да је то доволно времена да осуђени у случају постојања неког законског разлога може поднети молбу за одлагање. Овај рок има преклузивни карактер, али не и када се одлагање извршења казне тражи услед тешке акутне болести осуђеног или смрти члана његовог проодичног домаћинства што је и логично јер у ова два последња случаја он може поднети молбу за одлагање извршења казне све до времена када треба да се јави у заводску установу.

У пракси се често поставља питање како треба поступити са поднетим молбама осуђених лица које су неблаговремене. Најчешће се овакве ситуацију решавају одбацивањем поднете молбе. У прилог томе говоре и разлози економичности и процесне ефикасности те потреба бржег спровођења поступка извршења правоснажно изречених казни затвора.

Молба за одлагање извршења казне се подноси председнику надлежног општинског суда. Када уз молбу нису приложени сви потребни докази који оправдавају основаност молбе, председник суда може осуђеном да остави рок од осам дана да изврши допуну молбе упозоравајући га при томе на последице пропуштања овог рока¹⁹.

Несрећена материјална ситуација осуђеног који као швајцарски пензионер није дуже времена примао пензију због санкција према нашој земљи од стране међународне заједнице и његови несрећени породични односи јер има седам чланова породице које издржава не представљају законске разлоге за одлагање почетка издржавања казне осуђеном лицу²⁰.

Председник надлежног суда поводом поднете и комплетирање молбе доноси решење у року од три дана по њеном пријему. Донетим решењем се може одложити извршење казне затвора ако су за то

¹⁹ Види опширније - Драган Јовашевић, Коментар Закона о извршењу кривичних санкција са подзаконским прописима и судском праксом, Службени лист СРЈ, Београд, 2000. године.

²⁰ Решење Окружног суда у Пећи КЖ.29/95 од 20.јуна 1995. године.

испуњени законом предвиђени услови (при чему се одређује и време овог одлагања) или се молба може одбити као неоснована, када суд нађе да ти разлози не постоје или да њихово постојање не оправдава потребу одлагања са започињањем извршења изречене казне затвора. И коначно, о поднетој молби председник суда може одлучити и одбацивањем исте као неблаговремене или непотпуне или поднете од стране неовлашћеног лица.

Против донетог решења осуђени може да изјави жалбу председнику окружног суда у року од три дана по пријему решења. У даљем року од три дана овај суд одлучује о изјављеној жалби такође у форми решења. Тим решењем се првостепено решење може: поништити, укинути и вратити првостепеном суду на поновни поступак и одлучивање или се због разлога економичности и ефикасности може преиначити и мериорно одлучити о поднетој молби за одлагање извршења казне затвора.

Изјављена молба за одлагање извршења казне има деволутивно и суспензивно дејство. Деволутивно дејство се састоји у надлежности председника општинског и окружног суда да одлучују о истој. А њено суспензивно дејство се испољава у чињеници да изјављена молба задржава извршење казне све до монета наступања правоснажности решења о поднетој молби.

Закон не ограничава право осуђеног на подношење молбе за одлагање извршења казне. То другим речима значи да осуђени све до ступања у заводску установу има право да подноси молбу за одлагање (једном или више пута) наравно под условом да у сваком конкретном случају постоји неки од законом предвиђених разлога. Али ако председник надлежног суда који приликом одбијања молбе за одлагање по други пут, утврди да осуђени практично злоупотребљава ово своје право, он може одлучити да поднета молба не задржава извршење казне, односно да поднета молба нема суспензивно дејство. За овакву одлуку суда морају бити испуњени следећи услови:

- да је осуђено лице поднело два пута молбу за одлагање извршења казне,
- да председник суда дође до уверења да осуђено лице сталним подношењем молби за одлагање као и жалби на донето решење, злоупотребљава право утврђено законом.

Да би се спречила могућност злоупотребе овог права од стране осуђених лица закон је предвидео изричito овакву могућност што представља велику новину у односу на раније важећа решења извршног кривичног права. Раније је наиме постојала могућност да осуђени бар теоријски сталним подношењем молби, а потом и жалби знатно одувлачи са започињањем извршења казне затвора што је у неретком броју случајева доводило до наступања застарелости извршења казни²¹

Осуђено лице коме је извршење казне одложено због тешке акутне болести дужно је једном у три месеца, а на захтев суда и чешће да овај орган обавештава о извештају здравствене установе у којој се лечи. Тада извештај треба да садржи податке о његовом здравственом стању, али и о прогнози даљег тока лечења.

У одредби чл. 47. Закон о извршењу кривичних санкција предвиђа једно интересантно и оригинално решење. Наиме, овом је законском одредбом предвиђена могућност опозива, али и обуставе одлагања извршења казне затвора. Наиме, већ дозвољено одлагање извршења изречене казне без обзира да ли је дато решењем председника општинског или окружног суда може се опозвати или обуставити од извршења. О томе увек одлучује председник општинског суда који је доносио и прво решење. И против ове одлуке је дозвољена могућност осуђеном лицу да уложи жалбу.

Закон познаје три разлога за доношење овакве одлуке. То су:

- ако се накнадно утврди да нису ни постојали разлози за одлагање извршења казне,
- ако се накнадно утврди да су престали разлози због којих је одлагање казне и одобрено,
- ако осуђени одлагање користи противно одобреној сврси.

Ако је одобрено одлагање извршења казне трудници, а дете се роди мртво, одлагање се такође обуставља када истекне време од шест месеци од порођаја, а ако је дете умрло после порођаја, онда се одлагање обуставља када истекне шест месеци од смрти детета. У случају да је одлагање казне одобрено мајци детета које је млађе од годину дана, а дете умре, одлагање се обуставља када истекне шест месеци од смрти детета.

²¹ Љубиша Јовановић, Драган Јовашић, Кривично право, Општи део, Номос, Београд, 2002. године; Милан Милутиновић, Пенологија, Савремена администрација, Београд, 1979. године; Драгољуб Атанацковић, Пенологија, Научна књига, Београд, 1985. године.

Против решења о опозиву или обустави одлагања извршења казне затвора осуђени има право жалбе председнику окружног суда с тим што и ова жалба има суспензивно дејство.

Но, поред одлагања извршења изречене казне затвора по молби осуђеног лица, Закон о извршењу кривичних санкција у одредби чл. 49. предвиђа и могућност одлагања поводом изјављених ванредних правних лекова. Овде се dakле ради о посебним разлогима за одлагање казне. Они су везани за подношење неког од ванредних правних лекова у корист осуђеног лица. Пошто ванредни правни лекови по Законику о кривичном поступку²² немају суспензивно дејство то је прописана извршног кривичног права изричito предвиђена могућност да у случају улагања захтева за понављање поступка и захтева за ванредно преиспитивање правоснажне пресуде у корист осуђеног суд може одложити извршење казне зависно од садржине захтева и конкретне ситуације сваког појединог случаја.

Закон такође дозвољава и могућност одлагања извршења казне на захтев јавног (државног) тужиоца и то само до времена доношења одлуке о изјављеном правном средству. То значи да у овом последњем случају до одлагања долази по испуњењу кумулативно предвиђених следећих услова:

- да је надлежни јавни (државни) тужилац поднео захтев за одлагање извршења казне надлежном суду,
- да је надлежни јавни тужилац изјавио правно средство на изречену одлуку о казни у корист осуђеног лица.

Но, ако јавни тужилац не употреби правно средство у року од 30 дана по пријему одлуке о одлагању извршења казне од стране председника општинског суда онда и сама одлука којом је одложено тражено извршење казне престаје да важи. Овим је практично дата могућност јавном тужиоцу да уложи одговарајућа правна средства у корист осуђеног лица, а како би се избегле евентуално штетне последице по осуђеног његовим одласком на издржавање казне у заводску установу.

²² Момчило Грубач, Законик о кривичном поступку са објашњењима, Службени гласник, Београд, 2002. године; Момчило Грубач, Слободан Бељански, Нови институти у Законику о кривичном поступку, Службени гласник, Београд, 2002. године.

Завршна разматрања

Казна затвора и у нашем кривичном праву као и у осталом у већини савремених кривично правних система представља основну кривично правну меру којом се друштво супротставља различитим облицима и видовима криминалитета којим се повређују или угрожавају заштићене друштвене вредности. Управо због свог значаја, природе, карактера и њеног дејства, казна затвора је прецизно уређена не само прописима материјалног кривичног права већ и прописима извршног кривичног права (права о извршењу кривичних санкција).

То је и разумљиво јер се ради о казни којом се за одређено време осуђеном лицу – учиниоцу кривичног дела одузима слобода кретања. Уз то ова казна има низ других последица за осуђено лице. Долази до наступања штетних последица у његовом материјалном, породичном и здравственом стању, на његово име се ставља печат осуђиваност (стигматизација), често долази до престанка радног односа, и сл. Стога су сви савремени кривично правни системи, али и стандарди међунаодне заједнице зајемчили осуђеним лицима одређена права.

Највећи део тих права је везан за садржину и дејство ове казне. Прецизно су одређени врста, систем и типови заводских установа и одељења у њима у којима се уопште извршава изречена казна затвора. Како би се избегле штетне последице затварања (које су неминовни пратилац ове репресивне санкције) с једне стране а с друге стране повећао њен поправни, преваспитни и нарочито ресоцијализујући карактер утврђена су прецизна правила за упућивање и распоређивање (екстерну и интерну класификацију) осуђених лица, затим њихов премештај као и могућност одлагања са започињањем извршења казне затвора.

Да би се спечиле могуће злоупотребе и арбитрерности, прописима извршног кривичног права су прецизно утврђени критеријуми, услови, поступак као надлежност органа који одлучују у свим наведеним ситуацијама. Тиме се практично на својеврстан начин и пружа гаранција осуђеним лицима од пенитенсијарне администрације. Ова права као и повластице (привилегије) осуђених као и одредбе које се односе на дисциплинску и материјалну одговорност осуђених лица и могућ-

ност примене средстава принуде у односу на њих представљају основ за гарантовање положаја осуђених лица за време издржавања изречене казне затвора чиме се на најпотпунији начин може остварити и сама сврха кажњавања одређена у чл. 33. КЗ СРЈ, а тиме и ефикасна и квалитета заштита друштва од криминалитета.

Prof. Dr. Dragan Jovašević, LLD
Associate Professor

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF IMPRISONMENT IN YUGOLAV LAW

Summary

The basic role of Criminal law is to procure efficient legal protection against dangerous and socially unacceptable conduct, which is legally defined as criminal offence. The society employs different criminal sanctions against criminal offenders. However, by their nature and content, the most significant form of sanctions are penalties. In this paper the author has analysed the penalty of imprisonment regarding its theoretical and practical aspects, forms and models of the arrest institution, and other issues related to the penalty of imprisonment.

Key words: *criminal offence, criminal offenders, criminal sanctions, penalty, arrest, institution, treatment.*